

PLAN FOR IVARETAKELSE AV SKIPSGRAVENE VED KARMSUNDET

Utarbeidet av Marit Synnøve Veia
Leder Avaldsnesprosjektet
Karmøy kommune, mars 2022

Innhold

1. MANDAT	s. 4
2. BAKGRUNN	s. 4
2.1. De glemte skipsgravene ved Karmsundet	s. 4
2.2. Ønske om utgraving og gjenreising av Storhaug	s. 4
2.3. Sjøkongene på Avaldsnes og rikssamlingsprosessen	s. 4
2.4. Forskningsprosjektet <i>Avaldsnes – Maktens Havn</i>	s. 4
2.5. «Rikssamlingsjubileet 2022. Hafrsfjord – Nordvegen»	s. 5
3. KORT HISTORIKK OM SKIPSGRAVENE VED KARMSUNDET	s. 5
3.1. Skipsgraven Storhaug	s. 5
3.2. Skipsgraven Grønhaug	s. 6
3.3. Skipsgravene ved Karmsundet og starten på en riksdannelse	s. 6
4. VIKINGSKIPENE UTVIKLET VED KARMSUNDET?	s. 7
4.1. De tre eldste kjente vikingskipene er fra Karmøy	s. 7
4.2. Karmøyskipene sentrale i ny forskning om vikingtidens skipsteknologi	s. 7
5. DAGENS SITUASJON	s. 8
5.1. Karmsundet som KULA område	s. 8
5.2. Skipsgraven Storhaug	s. 9
5.3. Skipsgraven Grønhaug	s. 11
6. INVOLVERTE PARTER	s. 12
7. REISELIV OG TEGN I TIDEN	s. 13
7.1. Hvorfor Haugalandet kalles «Homeland of the Viking Kings».	s. 13
7.2. Vikingskipet - det fremste symbolet for vikinger og vikingtid.	s. 13
7.3. Haugalandet trenger en egen vikingskipskopi	s. 13
7.4. Fokus på de norrøne gudenes tilknytning til Karmsundet	s. 14
7.5. En vikingløype i «Homeland of the Viking Kings»	s. 14
8. FORSLAG TIL TILTAK	s. 14
8.1. Skipsgraven Grønhaug	s. 15
8.1.1. Arealavgrensing	s. 15
8.1.2. Tiltak for verneområdet øst for Grønhaug	s. 15
8.1.3. Tiltak for verneområdet vest for Grønhaug	s. 16
8.1.4. Tiltak for selve gravhaugen Grønhaug	s. 17
8.1.5. Planskisse for tilrettelegging av Grønhaug med verneområde	s. 17
8.2. Skipsgraven Storhaug	s. 18
8.2.1. Arealavgrensing	s. 18
8.2.2. Framdrift for forskning og undersøkelser av Storhaug	s. 19

8.2.3. Forprosjektet for skipsgraven Storhaug	s. 19
8.2.4. Tilrettelegging, gjenreising og formidling av Storhaug – ulike alternativer	s. 20
8.2.5. Kun forprosjekt	s. 21
9. KOSTNADSKALKYLE, FRAMDRIFTS- OG FINANSIERINGPLAN FOR GRØNHAUG	s. 21
9.1. Grønhaug. Kostnadskalkyle	s. 21
9.2. Grønhaug. Framdriftsplan tiltak	s. 21
9.3. Grønhaug. Finansieringsplan tiltak	s. 21
10. KOSTNADSKALKYLE, FRAMDRIFT- OG FINANSIERINGSPLAN FOR STORHAUG	s. 22
10.1. Storhaug. Kostnadskalkyle forprosjekt	s. 22
10.2. Storhaug. Kostnadskalkyle for tiltak som kan gjennomføres uavhengig av påfølgende undersøkelser og rekonstruksjon av haugen	s. 22
10.3. Storhaug. Finansieringsplan forprosjekt	s. 22
10.4. Storhaug. Finansieringsplan for tiltak som kan gjennomføres uavhengig av påfølgende undersøkelser og rekonstruksjon	s. 22
10.5. Storhaug. Framdriftsplan tiltak	s. 22
11. SAMLA KOSTNADSKALKYLE OG FINANSIERINGSPLAN FOR PERIODEN 2022 – 2024	s. 23
11.1. Kostnadskalkyle for perioden 2022 – 2024	s. 23
11.2. Finansieringsplan for perioden 2022 – 2024	s. 23
12. PROSJEKTGRUPPE	s. 23
13. VEDLEGG	s. 23

Plan for ivaretagelse av skipsgravene ved Karmsundet

1. MANDAT

Karmøy Formannskap gjorde i møte av 30.11.2020 følgende vedtak:

Avaldsnes – Maktens havn: Haugalandet markedsføres bredt som Homeland of the Viking Kings. Rikssamlingsjubileet som planlegges i 2022 gir oss en mulighet til å løfte fram kongegravene på Storhaug, Gunnarshaug og Grønhaug. Dette er gravsteder for småkonger som hersket i regionen før Harald Hårfagre samlet Norge til ett rike. Kommunestyret ønsker økt fokus på disse glemte skipsgravene, og har som målsetting å gjenreise gravstedene slik de en gang har sett ut. Dette er av nasjonal interesse. Kommunestyret ber rådmann utarbeide plan for finansiering, skilting, informasjonstavler og verdig bevaring av disse kulturminnene.

Kommunestyret har i behandlingen av budsjettet for 2021 satt av kr 50 000 til utarbeidelse av planen.

2. BAKGRUNN

2.1. De glemte skipsgravene ved Karmsundet

To av Europas 14 kjente skipsgraver med kongelige begravelser fra vikingtid ligger ved Karmsundet. Det er Storhaug og Grønhaug. Skipene, som ble utgravd rundt 1900, kom i skyggen av de berømte Oseberg og Gokstad utgravningene i Vestfold. Skipene i Vestfold ble satt sammen og vist fram på museum. Gravhaugene ble gjenreist og er i dag store turistattraksjoner. Skipene ved Karmsundet ble stuert vekk på et magasin i Bergen. Ingen ting ble gjort med selve gravhaugene.

2.2. Ønske om utgravning og gjenreising av Storhaug

I 1974 ble det ved grøftegraving funnet båtdeler i haugresten etter Storhaug. Siden den tid har fagfolk tatt til orde for at gravhaugen bør undersøkes og restaureres, og lokalfolk og reiselivsbransjen har etterlyst bedre skjøtsel og formidling av både Storhaug og Grønhaug. Enkelte har pekt på at skipsgravene burde gjenreises slik det ble gjort med skipsgravene i Vestfold. Representanter fra Riksantikvaren, Rogaland fylkeskommune og Arkeologisk museum uttalte seg da positivt til dette.

2.3. Sjøkongene på Avaldsnes og rikssamlingsprosessen

Kongsgårdprosjektet Avaldsnes (2007 – 2019) har i sin forskning vist at Avaldsnes var sete for sjøkonger fra ca. 200 e. Kr. og fram til Harald Hårfagre tok makten ca. 872. Disse sjøkongene hadde havet som sitt domene og var avhengige av sine skip. De bygget opp en suveren kompetanse på skipsteknologi, maritime ferdigheter og maritim krigføring. Dette var bakgrunnen for at de kunne etablere en vestnorsk riksdannelse som Harald Hårfagre overtok og utvidet.

2.4. Forskningsprosjektet *Avaldsnes – Maktens Havn*.

Avaldsnes – Maktens Havn ble lansert i juni 2019. Prosjektet er et samarbeid mellom Stavanger maritime museum, Arkeologisk museum, Avaldsnesprosjektet, Saga Subsea og Geopluss. Som en del av prosjektet ønsker Arkeologisk museum å se på Storhaug og andre gravmonumenter ved Karmsundet. Prosjektet vil først gjennomføre geofysiske undersøkelser og prøvegravninger, for så å foreta ettergravning av Storhaug. Dette kan gi ny kunnskap både om vikingskipsteknologi og om Avaldsnes og Haugalandets rolle i rikssamlingsprosessen. Deretter kan Storhaug gjenoppbygges for å bli en storstilt vikingattraksjon.

I mars 2020 fikk Arkeologisk Museum en milliongave fra en privatperson. Midlene skal knyttes opp mot *Avaldsnes – Matens havn prosjektet* og brukes til arkeologiske og geofysiske undersøkelser i avaldsnesområdet. Rundt kr 550 000 av midlene er avsatt til Storhaug. Dette gjør det mulig å komme i gang med et forprosjekt for Storhaug i løpet av 2022.

2.5. Rikssamlingsjubileet 2022. Hafrsfjord – Nordvegen

Under Rikssamlingsjubileet 2022 skal Rogaland markere at det er 1150 år siden slaget i Hafrsfjord, et slag som tradisjonelt har markert samlingen av Norge. I mars 2020 skrev museumsdirektør Ole Madsen og førsteamanuensis Håkon Reiersen ved Arkeologisk museum kronikken *Gjenreis kongegraven* i Haugesunds Avis. De argumenterte for at man under Rikssamlingsjubileet burde gjennomføre nye undersøkelser av kongegraven Storhaug ved Karmsundet, for deretter å gjenreise haugen som et monument over begynnende rikssamling og tusenårig skipsteknologi. De viste til at Haugalandet markedsføres bredt som *Homeland of the Viking Kings*, og at nytt fokus på Storhaug vil løfte regionens historiske identitet og styrke kulturarvsturismen (Se vedlegg 1)

I oktober 2020 var arkeolog Per Hernæs på Karmøy for å lansere boka *Rogalands Vikingtid*, der Storhaug og Grønhaug har fått stor plass. Til Haugesunds avis peker han på det ironiske i at Haugalandet markedsføres som *Homeland of the Viking Kings* samtidig som to av landets viktigste minner fra vikingtida, skipsgravene Storhaug og Grønhaug, forfaller. (Se vedlegg 2)

Dette skjer samtidig med at skipsgravene fra Karmøy får ny aktualitet i vikingskipsforskningen gjennom årringsdateringer som viser at mange av de tidligste vikingskipene trolig er bygget nær Avaldsnes.

3. KORT HISTORIKK OM SKIPSGRAVENE VED KARMSUNDET

Storhaug og Grønhaug er Skandinavias eldste skipsgraver. Grønhaug hadde vært utsatt for rituell åpning kort tid etter gravleggingen, mens Storhaug var blitt utsatt for jordhungrige bønder på 1800-tallet. Gravgodset som var igjen, viste likevel at Storhaug og Grønhaug hadde vært like rikt utstyrt som de mer kjente skipsbegravelsene Oseberg og Gokstad i Vestfold.

Skipsbegravelser var noe hele samfunnet gikk sammen om å gjennomføre. I tillegg til å gravlegge den døde i et skip med mange rike gravgaver, krevde det stor innsats å planlegge og gjennomføre byggingen av selve gravhaugen. Vi kan regne med at rundt 100 mann måtte arbeide i ett år for å bygge en gravhaug som Storhaug.

En skipsbegravelse var trolig en kultisk handling der det ble gjennomført mange ritualer. Begravelsen skulle vise at den døde hadde et guddommelig opphav, og den skulle sikre at gudenes velsignelse ble overført til den neste herskeren og hans folk.

3.1. Skipsgraven Storhaug

Skipsgraven Storhaug ble åpnet i 1886. Den ligger på gården Gunnarshaug der det i sin tid var hele 14 gravhauger. Før bøndene begynte å kjøre jord fra haugen, var den mellom 40 og 50 m i diameter og 5 – 6 m høy. Slik den lå, på et platå der Karmsundet er på det smaleste, virket den enda høyere.

Inne i haugen lå en mann gravlagt i et ca. 26 - 27 m langt skip av eik med kraftige bordganger. Dette var et robust havskip, laget for å ferdes over åpne havstrekninger og tåle sterk sjøgang.

I tillegg til skipet hadde fyrsten fått med seg rike gravgaver bla. en hest, en slede, en mindre båt, to sverd, to spyd, et kogger med 24 piler, et brettspill med spillebrikker av rav, et brettspill med spillebrikker av glass, fyrstål, en bronsering, en stor fuglefjær, diverse redskaper til fiske, smedarbeid og matlaging - og en armring av gull.

Den gravlagte er den eneste vi kjenner fra denne tiden som fikk en armring av gull med seg i graven. Et annet interessant trekk er at vi i Storhauggraven finner det kristne korssymbolet prikket inn i et vokslys - 200 år før kristendommen ble innført i Norge.

Årringsdateringer foretatt i 2009 viser at Storhaugskipet ble bygget i 770 og gravlagt i 779 e. Kr. Skipstømmeret stammer fra Sørvestlandet. Også den mindre båten i Storhauggraven er bygget av tømmer fra Sørvestlandet.

3.2. Skipsgraven Grønhaug

Grønhaug ble åpnet i 1902. Gravhaugen ligger i utkanten av Blodheia som har fått navn etter slaget mellom Håkon den gode og sønnene til Eirik Blodøks. Haugen var ca. 30 m i diameter og 4 m høy, men har trolig vært høyere.

Da graven ble åpnet, fant man et skip som var 15 m langt og 3 m bredt hvor fyrsten lå på dundynner. Han hadde vært kledd i røde klesplagg og var omgitt av billedvev med figurer. Også engelske glassbeger vitnet om stor luksus. Skjelettrestene viser at den døde var en stor, kraftig mann.

Skipet var av eik og svært forseggjort. Det blir betegnet som "en konges personlige reisefartøy". Kanskje ble det brukt til ferdsel mellom kongsgårdene i Rogaland og Hordaland?

Grønhauggraven hadde vært utsatt for rituell gravåpning som fant sted langt tilbake i tida. Noen hadde tatt ut fyrstens våpen og deler av skjelettet, kanskje for å legge den døde i vigslet jord? Etter haugbrottet var det satt et vokslys, en kristen markør, inn i graven.

Årringsdateringer foretatt i 2009 viser at trærne til skipstømmeret ble felt ca. 780 e. Kr. Selve gravleggingen skjedde en gang mellom 790 – 795. Skipstømmeret stammer fra Sørvestlandet.

3.3. Skipsgravene ved Karmsundet og starten på en riksdannelse

Det er mange båtgraver i Skandinavia, og skikken med gravlegging i mindre båter har vært i bruk siden yngre romertid. Skipsgraver med rike gravlegginger i fartøy over 15 m, er derimot svært sjeldne. Skipsgraver er alltid aristokratiske gravlegginger, og bare 14 slike er kjent i Nord-Europa.

De første skandinaviske skipsbegravelsene finner vi ved Karmsundet, men den eldste kjente kongelige skipsbegravelsen er fra Østkysten av England. Det er trolig i dette området noen herskere på Karmøy har fått inspirasjon til å markere sin makt ved å gravlegge sine konger i skip med rike graver. Dette tyder også på kontakt over Nordsjøen før vikingtida.

Vi vet ikke sikkert hvem disse kongene ved Karmsundet var, men slektstavler i Landnåmabok, gamle sagaer og kvad forteller at sjøkonger av Augvalds ætt, hadde makten på Avaldsnes da de store skipsgravene ble reist. Ut fra disse slektstavlene kan Hjørleiv den kvinnekjære eller kong Halv være gravlagt i Storhaug og Grønhaug.

Skipsgravene ved Karmsundet bærer bud om en ny æra med voksende politiske ambisjoner. Vi ser ambisiøse herskere som har mål om å etablere kongeriker lik dem de fant blant angelsaksere og dansker. Her ser vi kimen til den norske riksdannelsen som ble videreført av Harald Hårfagre.

4. VIKINGSKIPENE UTVIKLET VED KARMSUNDET?

4.1. De tre eldste kjente vikingskipene er fra Karmøy

Utviklingen av det seilende vikingskipet har vært et svært sentralt tema i vikingskipsforskningen. Her er karmøyskipene nå blitt et nøkkelmateriale. Årringsdateringer foretatt av Niels Bonde ved Nasjonalmuseet i København i 2009, viste at Storhaugskipet ble bygget i 770 og Grønhaugskipet i 780. Samtidig kom det fram at Osebergskipet fra 820, også ble bygget av eik fra samme skog som de to karmøyskipene, trolig fra et område i Nord Rogaland eller Sunnhordland.

Disse tre skipene er de eldste gravskipene i Skandinavia. Storhaugskipet antas å være et kraftig roskip, Grønhaugskipet ser ut til å være en mellomting mellom et roskip og et seilskip, mens Osebergskipet er det eldste seilskipet vi kjenner til.

Siden alle tre skipene ble bygget i karmsundområdet innenfor en kort tidsperiode på ca. 50 år, er det sannsynlig at det seilende vikingskipet ble utviklet i vårt distrikt en gang rundt år 800. Skipsteknologiske detaljer ved disse skipene tyder på det same.

4.2. Karmøyskipene sentrale i ny forskning om vikingtidens skipsteknologi

Etter årringsdateringene i 2009, er det gjort undersøkelser av andre kjente vikingskip, både når det gjelder hvor de kommer fra og når de ble bygget. Det viser seg at tømmeret i flere av dem er fra samme skogsområde som Storhaug og Grønhaug, og at de derfor trolig er utviklet og bygget i nærheten av Avaldsnes:

- Storhaugskipet: Bygget 770. Gravlagt: 779. Tømmer fra Sørvestlandet
 - Båten i Storhaugskipet: Tømmer fra Sørvestlandet
 - Bårebrett mm i Storhaugskipet: Tømmer fra Sørvestlandet
- Grønhaugskipet. Bygget 780. Gravlagt 790 - 795. Tømmer fra Sørvestlandet
- Kvalsundskipet: (Ikke gravskip) Bygget: 780 - 800. Tømmer fra Sørvestlandet
- Osebergskipet: Bygget 820. Gravlagt 834. Tømmer fra Sørvestlandet
- Båt nr. 3 i Gokstadskipet. Bygget ca. 890. Tømmer fra Sørvestlandet
- Gjellestadskipet. Er fremdeles under utgraving i Østfold. Datering uavklart. Kjølen er spinkel. Treverket likner treverket i Osebergskipet. Det antas derfor at også Gjellestadskipet ble bygget på Sørvestlandet.

Dette gjør at karmøyskipene, og særlig Storhaug, blir enda viktigere for å få ny kunnskap om den teknologiske utviklingen av vikingskipet. Ny forskning kan være med å gi svar på lenge stilte spørsmål som f. eks:

- Når og hvordan skjedde utviklingen fra roskipet til det fullendte seilskipet?
 - Kunne man i stedet for mastefisk ha hatt en enklere innfesting med segltofte/seglbete og bare en liten kasse til å støtte mastefoten?
 - Var masten kortere og seglet lavere og bredere enn antatt?
 - Seilte de eldste vikingskipene kun i medvind, uten å krysse mot vinden?
- Skipsteknologiske detaljer i utviklingen av kjøll, mastefisk, meginhufr, mast, seil etc.
- Forskjeller i skipsbygningstradisjonen på Vestlandet og i Øst-Norge.

5.2. Skipsgraven Storhaug

Skipsgraven Storhaug ligger på gården Gunnarshaug i Torvastad (gnr. 143/ bnr. 65 og 66), og er i privat eie. Gravhaugen ligger på et platå som skråner nedover mot Karmsundet. Området fra Gunnarshaug og fram til Karmsund bru, hadde i sin tid tett med gravhauger som vendte seg mot Karmsundet. Dette ble gjort fordi herskerne ville markere status og makt for dem som seilte langs skipsleia Nordvegen. De fleste gravhaugene er nå fjernet fra overflaten, men det kan fortsatt ligge bunnlag og gjenstander under markoverflaten.

Rød pil markerer plasseringen av skipsgraven Storhaug. Foto Rogaland fylkeskommune, mars 2019

Deler av kystlinja mot Karmsundet er i dag brukt til industriområder som bryter forbindelsen med Karmsundet og skjemma opplevelsen av Storhaug som kulturminne, men det er også innslag av jordbruksområder.

Siden skipsgraven Storhaug ligger inne på et privat område med industri, har det vært vanskelig å drive skjøtsel eller formidling av historien omkring skipsgraven. Det er heller ikke satt opp informasjonsskilt.

Reguleringsplanarbeidet 2013-14 fastsatte en sikringssone og et umiddelbart landskapsområde omkring Storhaug. Gårdshusene som lå nærmest haugen, er det siste tiåret blitt revet og de siste brukerne har flyttet. Bare et hus og en garasje fra 1970-tallet står foreløpig igjen nedenfor haugen. Eiendommen har i dag samme eiere som industrifeltet nedenfor.

I forbindelse med tidligere reguleringsplaner, er det flere som har etterlyst en helhetlig plan som ivaretar hensynet til skipsgraven Storhaug som et viktig nasjonalt kulturminne og en kulturhistorisk attraksjon.

Utsnitt av arealplan Gunnarshaug

Storhaug sett mot vest. En potetkjeller er satt inn i skipsgraven. Den kan i dag ikke gjenkjennes som gravhaug, men det kan være skipsrester igjen i jorda. (Foto M. S. Veia)

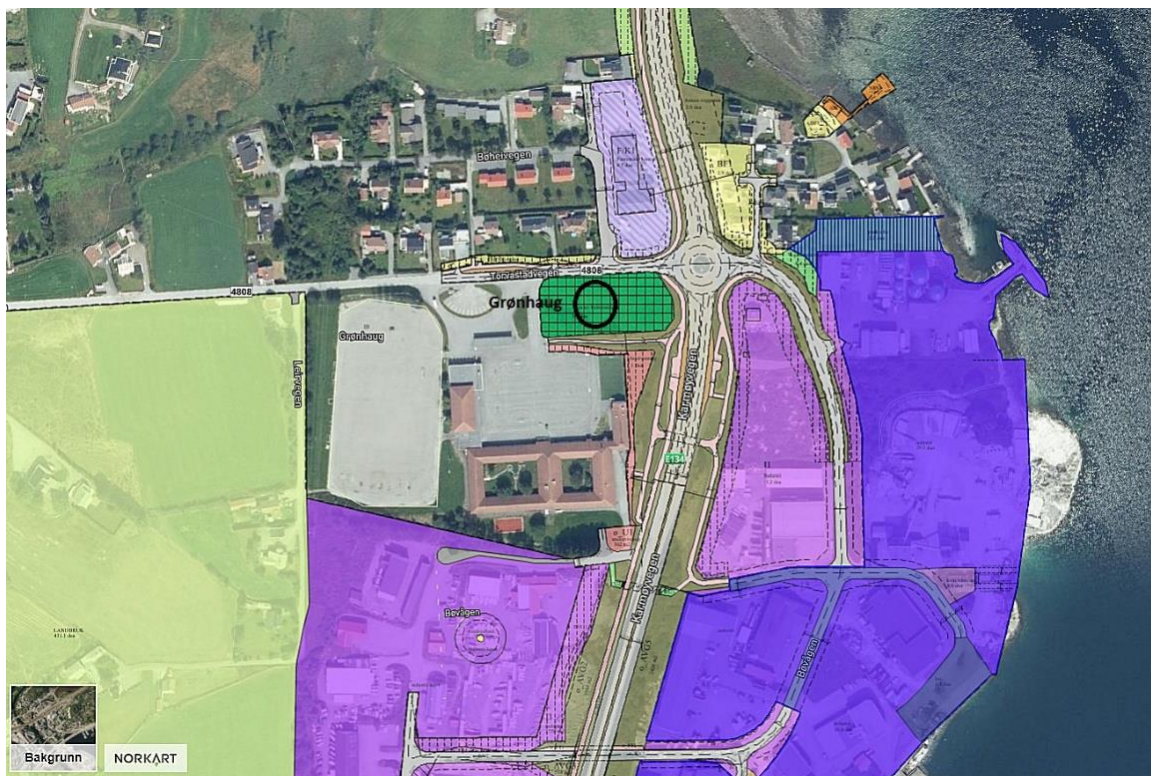
5.3. Skipsgraven Grønhaug

Skipsgraven Grønhaug ligger i et tett trafikkert område, like nord for Bø ungdomsskole. Selve gravhaugen er omgitt av et verneområde. Mot øst grenser verneområdet mot E 134 med rundkjøring. Mot nord grenser det mot Torvastadvegen. Mot sør går en sykkelsti, og mot vest ligger parkeringsplassen til Bø ungdomsskole.

Karmøy kommune eier verneområdet med gravhaug. (Gnr. 146/ Bnr. 88)

Rød pil markerer skipsgraven Grønhaug. Foto Rogaland fylkeskommune, mars 2019

Utsnitt av gjeldende reguleringsplan

Grønhaug har ikke sin opprinnelige høyde, men den kan tydelig gjenkjennes som en gravhaug, selv om alle veger og bygninger gjør den mindre fremtredende i landskapsbildet.

Verneområdet øst for gravhaugen er preget av mange gresstuer/basser som gjør det vanskelig å ferdes på sletta. Bassene gjør det også umulig for kommunen å drive vanlig skjøtsel med gressklipper. Fylkeskommunen gav i 2020 tillatelse til å bruke beitepusser. Dette ble forsøkt, men beitepusseren tok ikke nok av bassene til at det var mulig å ferdes trykt i området.

Karmøy kommune samarbeider med Rogaland fylkeskommune om å lage en skjøtsels- og formidlingsplan for Grønhaug. Sommeren 2020 ble det også satt opp nytt informasjonsskilt. Klager om at folk ble skadet når de skulle lese skiltet, førte til at det i 2021 ble laget en foreløpig gruset sti fram til skiltet. (Foto M. S. Veia)

6. INVOLVERTE PARTER

- Rogaland Fylkeskommune. Skipsgravene Storhaug og Grønhaug med verneområder er automatisk freda kulturminner i henhold til kulturminneloven. Det må derfor sendes søknad til Rogaland fylkeskommune om alle tiltak som skal gjennomføres. Fylkeskommunen er også involvert i formidlingen av skipsgravene.
- Avaldsnes – Maktens havn prosjektet, inkl. Arkeologisk museum, UiS, forsker på skipsgravene, og vil stå for gjennomføringen av geofysiske og arkeologiske undersøkelser av Storhaug.
- Karmøy kommune v. Oppvekst- og kulturetaten står som ansvarlig ved planlegging, tilrettelegging og formidling av skipsgravene.
- Karmøy kommune v. Teknisk etat må involveres i forbindelse med skjøtsel og eventuell omregulering.

- Destinasjon Haugesund&Haugalandet må involveres slik at Karmøys skipsgraver tilrettelegges og formidles på best mulig måte i forhold til reiseliv og turisme i regionen.
- Grunneiere på Gunnarshaug og ved Grønhaug.

7. REISELIV OG TEGN I TIDEN

7.1. Hvorfor Haugalandet kalles *Homeland of the Viking Kings*.

Internasjonalt har fasinasjonen for vikinger eksistert siden slutten av 1800-tallet, og er nå større enn noen gang. Dette skyldes blant annet populære fantasy-filmer og serier som *Ringenes herre* og *Game of Thrones* som spiller på elementer fra fornsagaer og norrøn mytologi, samt mer historiebaserte TV serier som *The last Kingdom* og *The Vikings*. Nye vikingfilmer er annonsert fra Hollywood, blant annet *The Northman* med Nicole Kidman i hovedrollen og filmatisering av boka *Den Svarte Vikingen* der hovedpersonen er en kongesønn fra Avaldsnes.

Vikingene er en av få ting som er unike for Skandinavia. Ute i verden fremstår vikinger og vikingskipet som eventyrlig og eksotisk. Det som skiller Haugalandet fra andre områder i Skandinavia, er at Avaldsnes har vært kongesete for vikingkonger lengre enn noe annet sted, fra vikingtidens begynnelse rundt 750 til vikingtidens slutt rundt 1100. Destinasjonsselskapet har derfor valgt å markedsføre seg som *Homeland of the Viking Kings*.

Historien om sjøkongene som bodd på Avaldsnes fram til ca. 900, er nedfelt i gamle fornsagaer og kvad, mens historiene om rikskongene, Harald Hårfagre og hans etterkommere, blant annet blir fortalt i kongesagaene. Dette gjør at vi kan knytte spennende historier og navngitte personer til områder og kulturminner i distriktet vårt.

7.2. Vikingskipet er det fremste symbolet for vikinger og vikingtid.

Både utenlandske samtidskilder og den norrøne litteraturen beskriver vikingskipene som enestående for sin tid. Med disse skipene reiste skandinaverne lenger enn noen andre i sin samtid, fra Amerika i vest til Lille Asia i øst, og kanskje enda lenger. Det var skipenes sjøegenskaper sammen med vikingenes kunnskap om navigasjon og sjømannskap, som gjorde det mulig for dem å erobre havet.

Ny forskning forteller nå at det seilende vikingskipet sannsynligvis ble utviklet nettopp her ved Karmsundet. Likevel er det gjort svært lite med Karmøys kongelige skipsgraver. I forsknings-sammenheng er disse skipene nå gjenoppgdaget og vil få stor oppmerksomhet i tida som kommer. Derfor bør vi også i reiselivssammenheng fokusere på skipsgravene gjennom gjenoppbygging av gravhaugene, tilrettelegging av landskapet omkring og formidling av skipenes historie.

7.3. Haugalandet trenger en egen vikingskipskopi

Mange historiske steder i Skandinavia har vikingskipskopier som brukes aktivt i reiselivssammenheng og til markedsføring. Her i Norge er Vestfold best i klassen med tre fullskala vikingskipskopier og ett skip under bygging.

Haugalandet bør også få sitt eget vikingskip. Det billigste og enkleste vil være å bygge en kopi av Osebergskipet eller Gokstadskipet fordi det allerede er laget flere kopier av disse skipene. Det beste vil være å gjenskape vårt eget Grønhaugskip, blant annet fordi det kan relateres til en eksisterende gravhaug ved Karmsundet og en navngitt konge fra Avaldsnes. Størrelsen på 15 m

gjør det også enkelt å vedlikeholde og håndtere for mannskapet. Det er dessuten allerede laget en rekonstruksjonsskisse av Grønhaugskipet.

7.4. Fokus på de norrøne gudenes tilknytning til Karmsundet

Reiselivsnæringen kan dra nytte av at to av de mest kjente norrøne gudene har tilknytning til Avaldsnes og Karmsundet. Overguden Odins tilknytning til Avaldsnes er kjent gjennom gamle kongesagaer. Kongsgårdprosjektet dokumenterer gjennom sin forskning at også Thor, gud for torden, bølger, vind og strøm, kan knyttes til konkrete kulturminner på Avaldsnes.

Dette gjelder steinsettingen *De Fem Dårilige Jomfruer* under Karmsund bro og en tilsvarende steinsetting som stod på selve Avaldsnes, og som *Jomfru Marias Synål* var en del av. Disse to steinsettingene er de eldste og høyeste i Skandinavia. De regnes som et symbolsk uttrykk for livstreet Yggdrasil, og knyttes til guden Thor og hans daglige vandring over Karmsundet slik det er beskrevet i kvadene *Grimnismål* og *Gylfaginning*.

Når skipsgravene ved Karmsundet skal tilrettelegges som viktige turistmål, bør historien om disse to norrøne gudene trekkes fram som en spennende del av formidlingen, blant annet ved turer på og omkring Karmsundet.

7.5. En vikingløype i *Homeland of the Viking Kings*

Både i inn- og utland brukes vikingbrandet ofte for å markedsføre historiske ruter og turforslag. Eksempler på dette er *Vikingveien/Viking Trail* i Vestfold som går fra Borre til Nevlunghavn, *The Viking Trail* på Island og *The Viking Trail Tour* i Danmark. Flere av disse er tilknyttet internasjonale turoperatører. Rogaland fylkeskommune er også i gang med å revitalisere *Vikingløypa gjennom Rogaland*.

Når skipsgravene ved Karmsundet tilrettelegges på en verdig måte, kan disse bli et visuelt og historisk utgangspunkt for å etablere en egen Vikingløype på Haugalandet. Eksempler på kulturminner og steder med vikinghistorie som bør med i løypa: *Haraldsstøtta med Krosshaug, Fem Dårilige Jomfruer, Storhaug, Grønhaug, Blodheia, Olavskjelda, Kongesetet Avaldsnes, Åkrasanden, Stavasletta, Ferkingstad, Lahammar*. (Se vedlegg 3).

Med unntak av Storhaug har alle disse stedene allerede informasjonsskilt. Det som skal til, er å få i stand en samlet markedsføring med (nedlastbart) kart og historisk informasjon. Man kan også ta steget videre og utvikle vikingløypa med en app som formidler historien gjennom GPS basert AR-teknologi (Augmented Reality) med rekonstruksjoner og små filmer.

Ruta kan gjennomføres av privatpersoner som bruker bil eller som går deler av løypa. Den kan også være utgangspunkt for bussturer med guider. Fra andre steder vet vi at slike bussturer ofte kombineres med matopplevelser langs ruta. Noen steder er det også etablert historiske vandringer med guide.

8. FORSLAG TIL TILTAK

De aktuelle tiltakene for skipsgravene Storhaug og Grønhaug omfatter forskning, arealavgrensing, tilrettelegging, skjøtsel og formidling.

8.1. Skipsgraven Grønhaug

Grønhaug kan fremdeles gjenkjennes som gravhaug selv om den ikke har sin opprinnelige høyde. I denne planen anbefaler vi ikke ettergravning og rekonstruksjon av Grønhaug, men dette er noe som kan vurderes i framtida. Rådmannen foreslår i stedet at området rundt avgrenses, tilrettelegges, skjøttes og formidles på best mulig måte slik at gravhaugen kan bli et attraktivt besøksmål.

8.1.1. Arealavgrensing:

Arealet som bør tilrettelegges, avgrenses til verneområdet med gravhaug som Karmøy kommune eier. P-plass ved Bø ungdomsskole bør kunne benyttes av de som skal besøke gravhaugen.

8.1.2. Tiltak for verneområdet øst for Grønhaug

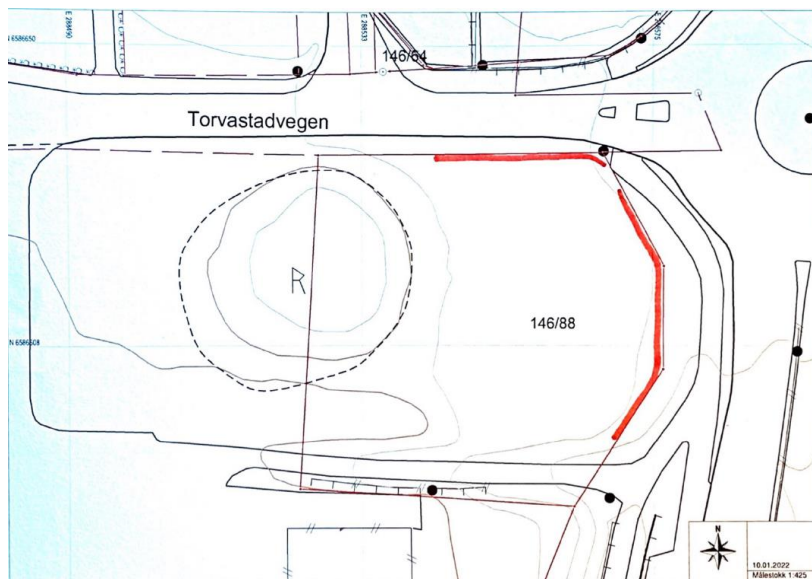
Verneområdet øst for gravhaugen er preget av mange gresstuer/basser som gjør det vanskelig å ferdes på sletta. Bassene gjør det også umulig for kommunen å drive vanlig skjøtsel med gressklipper. Det er forsøkt å gjøre området slettere ved å bruke beitepusser, men beitepusseren tok ikke nok av bassene til at det var mulig å gå trygt i området.

En løsning kan være at det legges jord som fyller opp hullene mellom bassene. Man kan deretter så gressfrø i jorda. Dette vil gjøre at området senere kan klippes med maskinelt utstyr/plentraktor. Det er innhentet tilbud på tiltaket (Se vedlegg 4).

Etterfylling av jord på sletta kan føre til at gravhaugen virker mindre i terrenget, men det vil lette både skjøtsel, ferdsel og formidling.

Den grusa stien fram til informasjonsskiltet må tilfredsstille kravene til universell utforming.

Det bør etableres en lav steingard omkring deler av verneområdet for å avgrense området og få et visuelt skille/vern mot trafikken. Dette gjelder E 134 med rundkjøring i øst og Torvastadvegen i nord.

Den røde linjen viser utstrekning av foreslått steingard. Det er tatt hensyn til siktlinjer for trafikken. Mot øst er steingarden trukket litt inn på verneområdet for å unngå konflikt med vann- og avløpsledninger.

8.1.3. Tiltak for verneområdet vest for Grønhaug

Verneområdet mot P-plassen ved Bø ungdomsskole, vest for gravhaugen, er forholdsvis slett, og kan stort sett tilrettelegges ved klipping av det høye gresset og opprydding av småkratt. Det kan deretter vedlikeholdes med plenetraktor. Trærne og busker som avgrenser området fra skolegård og P-plass, bør beholdes.

Dette verneområdet ligger mer skjermet for trafikken, og er godt egnet når det skal gis informasjon til større grupper. Her kan det settes opp bord og benker. Det bør også settes opp nytt informasjonsskilt som gir mer generell informasjon om vikingskipene fra Karmsundet og deres rolle i utviklingen av det seilende vikingskipet.

Skal det settes opp nytt informasjonsskilt, må det lages en sti som tilfredsstiller krav til universell utforming.

Det bør også settes opp tilvisningsskilt ved inngangen til verneområdet i vest.

Det må sendes søknad til fylkeskommunen før tiltalene kan gjennomføres.

Grønhaug og verneområdet mot P-plassen i vest ved Bø ungdomsskole. Foto Marit S. Veia

Grønhaug og verneområdet mot sør, ved skolegård Bø ungdomsskole. Foto Marit S. Veia

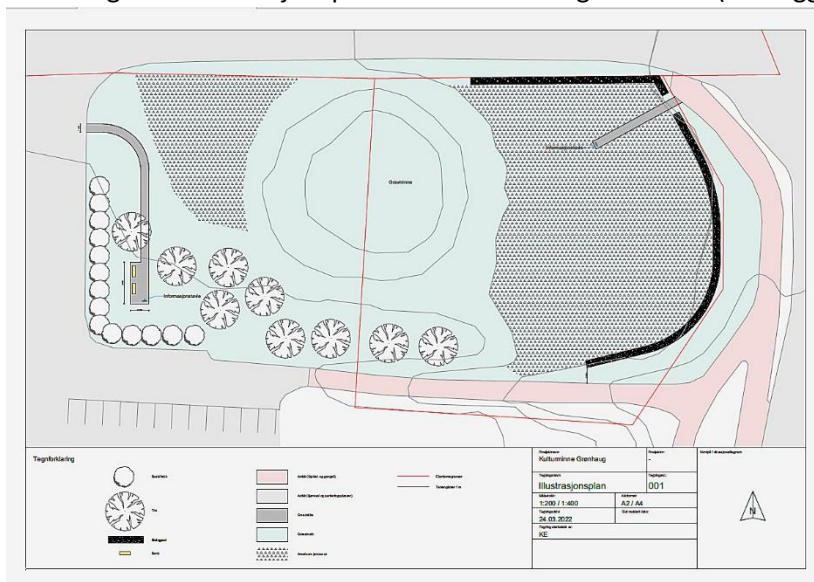
Mot vest og mot sør er verneområdet adskilt fra P-plass og skolegård med et delvis ødelagt nettinggjerde. Dette bør fjernes, eventuelt erstattes av et nytt gjerde.

8.1.4. Tiltak for selve gravhaugen Grønhaug

Gravhaugen skjøttes slik den er, ved at kratt og småtrær som vokser på haugen klippes ned med jevne mellomrom. Man bør se på muligheten for at en skoleklasse kan «adoptere» gravhaugen og være med på skjøtselsarbeidet. En eventuell gjenoppbygging kan vurderes en gang i framtiden.

8.1.5. Illustrasjonsplan for tilrettelegging av Grønhaug med verneområde

Det er laget en illustrasjonsplan som viser forslag om tiltak. (Vedlegg 5)

8.2. Skipsgraven Storhaug

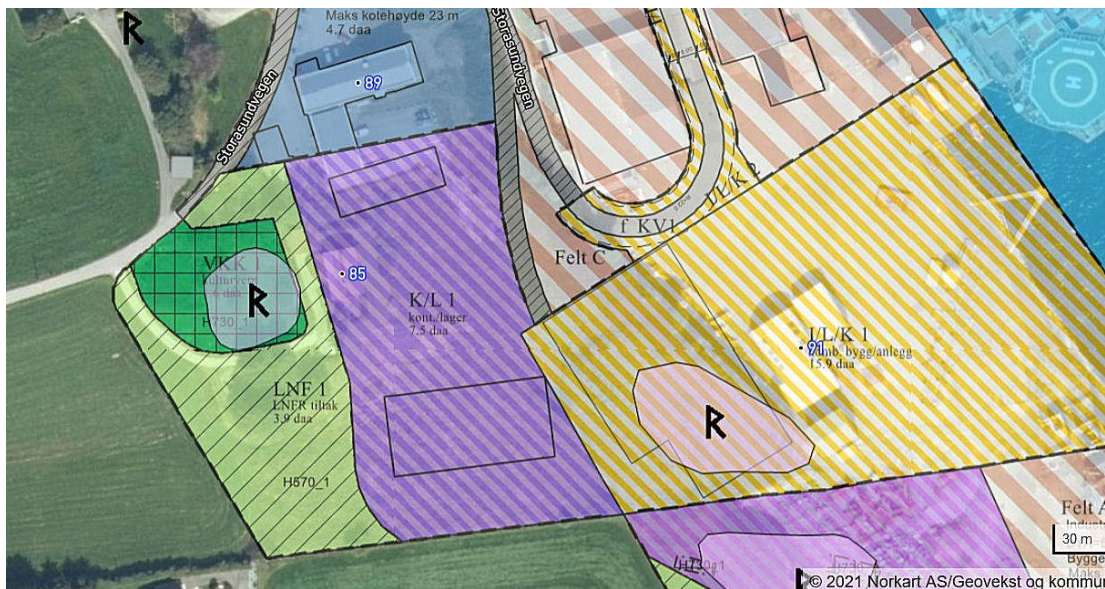
Etter at Storhaug ble utgravd i 1886, ble restene av haugen liggende midt i et gårdstun anlagt i 1880-årene. Det er fortsatt rester av gårdstunet på haugtomten, inkludert en steingard, en låvebro, låvefundament og en jordkjeller. På 1970-tallet ble en garasje, bolighus og blomsterbed anlagt i østre kant av haugen. Gårdshuset er nå fraflyttet. Tett inntil haugtomten går det en asfaltvei i nord og grusvei i vest og sør.

Skandinavias eldste skipsgrav, Storhaug, kan i dag ikke gjenkjennes som gravhaug og det er ingen informasjonsskilt om kongegraven i området.

8.2.1. Arealavgrensning

Storhaug ligger ved et industriområde og har samme private eiere som industriområdet/ næringsområdet. Reguleringsplanen fra 2014 fastsatte en sikringssone og et LNF-område ved Storhaug. Arealet som planlegges for undersøkelser og tilrettelegging, avgrenses til gravhaug med sikringssone (143/65) og LNF-område (143/66).

Det bør også vurderes om det nærliggende næringsområdet regulert til kontor/lager (143/40) kan trekkes inn i sammenheng med tilrettelegging og formidling.

Detalj fra reguleringsplan 2014.

Gravhaugen og LNF-området er båndlagt etter Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Det er på dette området som nå ligger brakk, rådmannen ønsker å se på mulighetene som ligger i en gjenreisning av Storhaug. En god og fremtidsrettet løsning som sikrer videre ivaretagelse av kongegraven, vil være at Karmøy kommune enten kjøper tomten med Storhaug og tilstøtende LNF-område eller får en langsiktig leieavtale med grunneieren.

Videre vil det være en stor fordel om kommunen kan få en langsiktig leieavtale for området like øst for gravhaugen der det ligger et fraflyttet hus fra 70-tallet og en garasje. Dette området er i dag regulert til næringsområde (kontor/lager). Arealet vil kunne gi fysisk avstand til industri og samtidig gi rom for Storhaug som en destinasjon med plass for arrangementer og større grupper besøkende.

Flyfoto av Storhaug og omgivelser tatt i 2011.

8.2.2. Framdrift for forskning og undersøkelser av Storhaug

Før Storhaug kan gjenoppbygges og området tilrettelegges, må det gjennomføres et forprosjekt med etterfølgende arkeologiske undersøkelser av Storhaug. Disse undersøkelsene kan gjøres i forbindelse med et påbegynt forskningsprosjekt tilknyttet *Avaldsnes - Maktens Havn*.

Arkeologisk museum opprettet høsten 2021 en 3-årig doktorgradsstipendiat stilling som tar for seg skipsteknologien på Vestlandet i yngre jernalder. Her spiller Storhaug og Grønhaug svært sentrale roller. Gjennom det pågående forskningsprosjektet/PhD-stipendiatet kan vi få ny kunnskap om skipsteknologien og vikingskipenes utvikling ved Karmsundet.

Framdriften vil bli slik:

- Gjennomføring av forprosjekt med forundersøkelse og etterarbeid
- Eventuelle arkeologiske undersøkelser av Storhaug
- Eventuell rekonstruksjon av Storhaug

(Se framdriftsplan pkt. 10.5)

8.2.3 Forprosjektet for skipsgraven Storhaug

For å dra mest mulig nytte av det pågående PhD-stipendiatet, er det viktig å komme i gang med et forprosjekt så tidlig som mulig.

Forprosjektet skal danne beslutningsgrunnlag for videre undersøkelser, tilrettelegging og gjenreising av Storhaug. Det er derfor i denne planen ikke laget kostnadskalkyle for arkeologiske undersøkelser og gjenreising av gravhaugen. Forprosjektet er kostnadsberegnet til kr 1.05 mill. (Se pkt. 10.1)

Forprosjektet omfatter:

- Geofysiske undersøkelser, digital dokumentasjon, dronelfoto mm
- Prøvegravninger
- Beskrivelse og kostnadskalkyle for videre utgravning, rekonstruksjon av haugen og tilrettelegging av området omkring haugen

8.2.4. Tilrettelegging, gjenreising og formidling av Storhaug – ulike alternativer

Det bør være et framtidig hovedmål å gjenreise Storhaug som et monument over begynnende rikssamling og tusenårig skipsteknologi. Men det vil kreve stor forskningsmessig, økonomisk og politisk innsats før Storhaug kan bli en så verdig vikingattraksjon som kongegraven fortjener. Før haugen kan gjenreises, må det gjennomføres et forprosjekt og arkeologiske utgravninger, man må ha en bærekraftig avtale med grunneiere og det må skaffes finansiering.

Ved en eventuell gjenreising er det flere muligheter:

- Storhaug kan gjenreises som gravhaug til opprinnelig størrelse og høyde. Området rundt kan tilrettelegges og informasjonsskilt settes opp. Dette er det enkleste og rimeligste alternativet.
- Storhaug kan gjenreises slik at gravhaugen framstår med sin opprinnelige størrelse mot Karmsundet, mens man inne i haugen lager et ubemannet formidlingsrom med informasjonsskilt inne i haugen.
- Storhaug kan gjenreises slik at gravhaugen framstår med sin opprinnelige størrelse mot Karmsundet. Mot vest kan det lages glassvegg eller tittehull der folk kan se på et tablå som viser den døde kongen liggende i skipet.

Ved de tre overnevnte alternativene kan den gjenreiste gravhaugen være en ubemannet attraksjon som lokalbefolkning og turister kan besøke på egenhånd eller i grupper sammen med guider. Historien kan også formidles gjennom GPS-basert AR-teknikk der man på mobil eller nettbrett får opp små filmer som viser f. eks. rekonstruert landskap, gravleggingen, skipet, gravgavene, møter kongen som er gravlagt i haugen etc.

Et annet alternativ kan være at private investorer lager et besøkssenter i nærområdet til den rekonstruerte gravhaugen. I besøkssenteret kan man formidle historien om skipsgraven Storhaug, vikingskip og vikingtid. Det er muligens arealer til dette innenfor det nåværende næringsområdet.

Rekonstruert gravhaug for Ladbyskipet i Danmark. Inne i gravhaugen er det et formidlingsrom som folk kan besøke. Foto Dan Powell

Inne i haugen, bak en glassvegg, vises jordavtrykk av Ladbyskipet sammen med nagler etc. som var bevart. Foto Wikimeda Commons.

Uansett hvilken løsning som velges, vil gravhaugen bli en stor turistattraksjon, og det må planlegges for parkering i nærheten. Den kommunale vegen som går forbi Storhaug ned til industriområdet, er ganske smal og bør utvides med tanke på økt trafikk. Landskapet omkring gravhaugen må tilrettelegges med verdig beplantning som tilpasses kulturlandskapet

omkring. Det bør lages stier som er universelt utformet og som regulerer tilkomsten. Det bør settes opp benker og informasjonsskilt.

8.2.5. Kun forprosjekt

Om det etter gjennomført forprosjekt blir besluttet at Storhaug ikke skal utgraves og gjenreises, vil vi likevel ha fått fram mye ny informasjon om skipsgraven. Informasjonen kan blant annet brukes til å lage digitale framstillinger av gravhaugen med omkringliggende landskap. Dette kan brukes i småfilmer i utstillingene i Nordvegen Historiesenter og til AR-formidling ute i landskapet.

Digitale «rekonstruksjoner» av gravhaugen og Storhaugskipet kan også videreformidles til filmskapere som lager dokumentarfilmer om vikingskip, både i inn- og utland. Dette vil ha stor markedsføringsverdi når man skal gjøre vikingskipene fra Karmøy bedre kjent ute i verden. Selve forprosjektet vil også gi grunnlag for artikler og oppslag i media. Forprosjektet vil dessuten gi oss et mye bedre grunnlag for å sikre skipsgraven Storhaug og si hvordan området kan tilrettelegges for formidling.

9. KOSTNADSKALKYLE, FRAMDRIFTS- OG FINANSIERINGSPLAN FOR GRØNHAUG

9.1. Grønhaug. Kostnadskalkyle

- Utomhusarbeider Grønhaug: (Opparbeiding/tilrettelegging av verneområdet slik at det blir flatt og kan vedlikeholdes m. plenetraktor)	kr 280 000
- Steingard mot nord og øst, ca. 70 m	kr 300 000
Klipping/fjerning av greiner vestre område	kr 10 000
- Nytt informasjonsskilt om skipsgravene ved Karmsundet	kr 55 000
- <u>2 sittegrupper m. bord/benk til vestre område</u>	<u>kr 15 000</u>
- Totalt	kr 660 000

9.2. Grønhaug. Framdriftsplan tiltak

- 2023: Utomhusarbeider med tilrettelegging av verneområdet
- 2024 Etablering av steingard, oppsett av bord og benker,
nytt informasjonsskilt om skipsgravene ved Karmsundet

9.3. Grønhaug. Finansieringsplan tiltak

- Karmøy kommune	kr 350 000
- <u>Riksantikvaren</u>	<u>kr 310 000</u>
- Totalt	kr 660 000

Riksantikvaren har støtteordninger for tilrettelegging og skjøtsel av arkeologiske kulturminner: Søknadsfrist er 15. januar hvert år.

<https://www.riksantikvaren.no/les-om/tilskudd/#tilskudd-arkeologiske-kulturminner>
<https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/bevaringsprogramma/utvalde-arkeologiske-kulturminne>

10. KOSTNADSKALKYLE, FRAMDRIFTS- OG FINANSIERINGSPLAN FOR STORHAUG

Et forprosjekt skal danne beslutningsgrunnlag for gjennomføring av arkeologiske undersøkelser og gjenreising av Storhaug, inkludert beskrivelse og kostnadskalkyle for videre utgravning, rekonstruksjon av haugen og tilrettelegging av området omkring haugen. Det er derfor nedenfor kun tatt med kostnader til forprosjektet og andre tiltak som kan iverksettes selv om man bare gjennomfører selve forprosjektet.

10.1. Storhaug. Kostnadskalkyle forprosjekt

- Geofysiske undersøkelser, digital dokumentasjon og dronefoto.
Arkeologiske og naturvitenskapelige undersøkelser, analyse av prøver (osteologiske, botaniske, dateringer), innmålinger mm: kr 550 000
- Prosjektledelse, konsulenttjenester, rapportskrivning, søknader, planlegging av videre undersøkelser/rekonstruksjon mm: kr 500 000
- **Totalt** **kr 1 050 000**

10.2. Storhaug. Kostnadskalkyle for tiltak som kan gjennomføres uavhengig av påfølgende undersøkelser og rekonstruksjon av gravhaugen

- Digitale «rekonstruksjoner» av gravhaugen og Storhaugskipet kr 250 000
- Produksjon av småfilmer til blant annet AR-formidling kr 250 000
- Informasjonsskilt om Storhaug kr 50 000
- **Totalt** **kr 550 000**

10.3. Storhaug. Finansieringsplan forprosjektet:

- Arkeologisk museum, UiS (delprosjekt *Avaldsnes - Maktens havn*) kr 550 000
- Karmøy kommune kr 250 000
- Rogaland fylkeskommune kr 250 000
- **Totalt kr** **kr 1 050 000**

10.4. Storhaug. Finansieringsplan for tiltak som kan gjennomføres uavhengig av påfølgende undersøkelser og rekonstruksjon

- Karmøy kommune: Digitale «rekonstruksjoner», produksjon av småfilmer til utstillinger og AR formidling mm kr 500 000
- Rogaland fylkeskommune: Informasjonsskilt om Storhaug kr 50 000
- **Totalt** **kr 550 000**

10.5. Storhaug. Framdriftsplan tiltak

Planlagte framdrift er som vist under, men forhold kan endre seg alt etter hvor mye som finnes bevart under de arkeologiske undersøkelsene.

- 2022/2023: Forprosjekt med forundersøkelse og etterarbeid
- 2023/2024: Arkeologiske undersøkelser
- 2024: Digitale «rekonstruksjoner», filmer, informasjonsskilt
- 2025- : Rekonstruksjon av Storhaug
-

11. SAMLA KOSTNADSKALKYLE OG FINANSIERINGSPLAN FOR PERIODEN 2022 – 2024

Før forprosjektet er ferdig, er det problematisk å lage en kostnadskalkyle for eventuelle arkeologiske utgravninger av Storhaug. Utgravninger må skje i regi av Arkeologisk museum/ «Avaldsnes - Maktens havn», og skal i hovedsak finansieres av eksterne midler. Det forventes likevel at Karmøy kommune og Rogaland fylkeskommune gir tilskudd. Ved en eventuell rekonstruksjon, er det trolig Karmøy kommune som må skaffe finansieringen ved hjelp av kommunale, fylkeskommunale, statlige og private midler.

11.1. Kostnadskalkyle for perioden 2022 – 2024

- 2022: Storhaug. Forprosjekt	kr 800 000
- 2023: Storhaug. Forprosjekt	kr 250 000
- 2023: Grønhaug: Utomhusarbeider, opprydding	kr 290 000
- 2024: Grønhaug: Steingard, bord og benker, infoskilt	kr 370 000
Storhaug: Produksjon av digitale rekonstruksjoner, småfilmer, infoskilt	kr 550 000
Totalt	kr 2 260 000

11.2. Finansieringsplan for perioden 2022 – 2024

- 2022: Arkeologisk museum, Storhaug forprosjekt	kr 550 000
Karmøy kommune, Storhaug forprosjekt	kr 250 000
- 2023: Rogaland fylkeskommune, Storhaug forprosjekt	kr 250 000
Riksantikvaren, tiltak Grønhaug	kr 145 000
Karmøy kommune, tiltak Grønhaug	kr 145 000
- 2024: Riksantikvaren, tiltak Grønhaug	kr 165 000
Karmøy kommune, tiltak Grønhaug	kr 205 000
Rogaland fylkeskommune, tiltak Storhaug	kr 50 000
Karmøy kommune, tiltak Storhaug	kr 500 000
Totalt	kr 2 260 000

12. PROSJEKTGRUPPE

Det bør opprettes en prosjektgruppe for gjennomføring av tiltakene i planen. Prosjektgruppa bør ha representasjon fra:

Oppvekst og kulturretaten, Karmøy kommune

Teknisk etat, Karmøy kommune

Kulturarvseksjonen i Rogaland fylkeskommune

Forskningsprosjektet «Avaldsnes – Maktens havn»

Politisk representasjon fra kommune og fylkeskommune

Destinasjon Haugesund & Haugalandet AS

13. VEDLEGG

Vedlegg 1. *Gjenreis kongegraven*. Kronikk i Haugesunds avis

Vedlegg 2. *Vikingtiden forfaller i "Homeland of the Viking Kings"*. Artikkel i Haugesunds avis

Vedlegg 3. Vikingløype på Haugalandet

Vedlegg 4. Tilbud på utomhusarbeider, Grønhaug

Vedlegg 5. Illustrasjonsplan for tilrettelegging av Grønhaug med verneområde

Gjenreis kongegraven

Kronikk

HÅKON REIERSEN
Førsteamanuensis
Arkeologisk Museum UIS
OLE MADSEN
Museumsdirektør
Arkeologisk Museum UIS

I 2022 er det 1150 år siden slaget i Håfrsfjord, et slag som markerer Norges rikssamling. Arkeologisk museum, UIS mener jubileet åpner muligheten for nye undersøkelser av kongegraven Storhaug ved Karmsundet, og så gjenreise haugen som et monument over rikssamlingen.

DA TUSENÅRSJUBILEET for rikssamlingen ble feiret i 1872, ble Haraldsstøtta reist ved Harald Hårfagres antatte gravsted. Hundre år senere ble det ved jubileet i 1972 reist en bautastein på Ytraberget ved Håfrsfjord, som ofte kobles til saga-beretningene om slaget. Ved tidligere jubileer har kulturminner knyttet til sagaenes fortelling om slaget rundt 872 og graven til den første rikskongen blitt framhevet.

Haugalandet markedsføres bredt som «Homeland of the Viking kings». Rikssamlingsjubileet som planlegges i 2022 gir oss en mulighet til å løfte fram en virkelig kongegrav fra denne tiden.

Storhaug ble bygget i 779 over en småkonge som var den første i landet som ble hauglagt i et langskip. Den gravlagte er den eneste fra denne tiden som fikk med seg en arming av gull i graven. Gravhaugen var hele 40 meter i diameter og lå dominerende til ved Karmsundet. Den unike gravhaugen er eldre enn skipshaugene ved Oseberg og Gokstad. Med stor sannsynlighet kan vi her snakke om en småkonge som hersket i regionen før Harald Hårfagre. Det er på mange måter et frampek mot rikssamlingen.

SAGAENES FORTELLING om rikssamlingen har blitt utfordret siden 1872 og 1972. Mens fagfolk tidligere stolte på beretningen om en østnorsk småkonge som vant hele Norge ved slaget i Håfrsfjord, er det i dag bred faglig enighet om at Vest-

BEGRAVELSE: Slik kan begravelsen i Storhaug ha gått for seg.

ILLUSTRASJON: EVA GJERDE

landet var rikssamlingens kjerneområde. Arkeologer mente tidligere at skikken med skipshauger var knyttet til Ynglingesætten i Vestfold, og så spredte seg til Karmsundet med erobringene i vest.

Ny forskning viser at det var omvendt. Skikken hadde sitt opphav her i vest og ble siden spredt østover. Sjelden har så sentrale deler av norsk historie blitt snudd på hodet.

Til forskjell fra våre velkjente nasjonalminner ved Oseberg og Gokstad, ble Storhaug aldri restaurert. Restene av haugen ble derimot liggende gjemt midt på et gårdstun, og det vokste frem industri mellom haugen og Karmsundet. Med jubileet i 2022 har vi en enestående mulighet til å løfte landets første skipshaug fram fra glemselen og la den bli et symbol på en ny forståelse av rikssamlingsprosessen.

Avaldsnes er Rogaland fylkes tusenårssted. Fylkeskommunen arbeider også med å gjøre landskapet ved Karmsundet

rundt Avaldsnes til et såkalt KULA-område - kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse. Her utgjør de gjenstående restene av Storhaug en naturlig avgrensning av området i nord. Markedsføringen av Haugalandet som vikingkongenes hjem forplikter til videre satsing på vikingtiden.

Storhaug er den klart rikeste begravelsen i Rogaland fra de tre hundreårene 750-1050. En gjenreisning av haugen burde derfor være et helt naturlig sted å satse for å bygge kunnskap og destinasjon.

DET HAR lenge vært snakket om å grave ut restene av Storhaug og gjenreise skipshaugen. I 1974 ble det ved grøftgraving funnet båtdeler som viser at haugen fortsatt huser gjenstander som kan gi ny kunnskap.

Lokalt har Nordvegen historielag lenge påpekt at noe burde gjøres med Storhaug. Fagfolk har vært ute i media blant annet i 1998 og 2017 og

foreslått utgravning og restaurering.

Representanter for både Riksantikvaren, Rogaland fylkeskommune og Arkeologisk museum uttalte seg da positive til dette, men av ulike grunner har initiativene hittil rent ut i sanden.

I dag ligger mye til rette for at en faglig undersøkelse og restaurering av Storhaug kan bli en realitet. Gårdshusene som lå nærmest haugen er det siste tiåret blitt revet og de siste brukerne har flyttet. Bare et hus og en garasje fra 1970-tallet står foreløpig igjen nedenfor haugen.

Eiendommen har i dag samme eiere som industrifeltet nedenfor.

Det gagnar ingen å la den båndlagte tomten med et så viktig kulturminne ligge brakk. Vi håper derfor at også grunneier er interessert i å realisere mulighetene som ligger i en gjenreisning av et monument over begynnende rikssamling og tusenårig skipsteknologi.

ARKEOLOGISK MUSEUM deltar i det nye forskningsprosjektet «Avaldsnes - Maktens havn». Prosjektet vil blant annet forske på de mektige gravmonumentene som ligger ved Karmsundet. Undersøkelser som kombinerer gravning med nye metoder som markradar, kan gi oss spennende nye innsikter i betydningen til Avaldsnes, Haugalandet og Rogaland. Kunnskapen kan formidles til publikum både ved den gjenreiste skipshaugen og i utstillinger ved Norge Historie-senter og Arkeologisk museum.

For å få til dette er vi imidlertid avhengig av en god lokal og regional forankring og finansiering.

Regionen vår spilte en sentral rolle i rikssamlingen som kulminerte med slaget i Håfrsfjord. La oss nå i fellesskap bruke rikssamlingsjubileet i 2022 til å løfte regionens historiske identitet og styrke kulturarvsturis-men! La oss undersøke og gjenreise skipshaugen og kongegraven Storhaug!

POTETKJELLER: Storhaug er en av bare 14 skipsskatter fra vikingtiden som er funnet i verden. Det eneste som står igjen i dag er en potetkjeller.

FOTO: MARIT SYNNØVE VEA

Vikingtiden forfaller i «Homeland of the Viking Kings»

En potetkjeller er alt som står igjen etter viking-fyrstens grav.

CARSTEN KICKSTAD

carsten.kickstad@hauk.no

KARMØY: Det skal godt gjøres å ikke få med hvor du er kommet når du lander på Helganes. «Homeland of the Viking Kings» står det med store bolstaver på terminalbygningen.

Siden 2010 har reiselivet på Haugalandet satsert tungt på vikinggraven vår i mariledsfæringen av regionen. Akkurat det er jo smått paradoksal når du setter deg i en bil eller buss på vei til Haugesund. Ved rundkjøringen på lla får du muligens med deg en unnselig haug like ved ungdomsskolen.

Litt videre, på vei over Karmund bru, vil du i beste fall kanskje få med deg haugen som ligger like ved industriområdet til Karmund Servicehus.

Da må uansett være svært historieninteressert for å vite at du nå - midt i vikingkongenes rike - har passert to av de mest sentrale funnene fra vikingtiden på våre kanter: Skipsskatten på Grønhaug og Storhaug.

Jeg må si at det ikke er spesielt rart at folk på Haugalandet ikke kjenner til Storhaug. Der er det ikke noe informasjon i det hele tatt som forteller om det historiske området. Ja, du skal være ganske skarp for i det hele tatt å identifisere gravhaugen, forteller arkeolog Per Hernæs.

Like stor som Osebergshaugen

De to skipsskatten er ikke sentrale bare for Karmøy. Hernæs, som nettopp har

gitt ut boken «Rogalands vikingtid», trekker der fram Storhaug og Grønhaug som to av de mest sentrale funnene vi har i Norge fra vikingtiden.

I boken legger han ikke skjul på skipsskatten kunne ha blitt vesentlig bedre ivaretatt etter at de ble oppdaget.

De er begge blitt stemoderlig behandlet, sier han. Spesielt Storhaug må ha vært et imponerende skue for den knust over Karmundet. Med 40 meter i tverrmål og fem meter høy, var den omtrent like stor som Osebergshaugen. Skippet i graven var 20-27 meter, altså lenger enn Osebergskippet.

Du må bare le av det. Om haugene på Karmøy bare hadde fått en tiendedel av summene som ble brukt på Haraldshaugen, ville vi hatt to flotte anlegg som i motsetning til Haraldshaugen beviselig er kongegraver.

PER HERNÆS

Arkeolog

Storhaug ble aldri plyndret av gravrovere, men forsvant gradvis etter hvert som lokalbefolkningen trengte jord og fyllmasse. De funnene som ble gjort da restene ble utgravd i 1886 ble tatt med til Bergen, hvor de stort sett har ligget upåaktet siden.

Maks uflaks med timingen

Grønhaug ble gravd ut i 1902. Den var da allerede plyndret for det aller meste av verdi - selv hodeskallen etter den avleda var borte.

Skippet i graven var vel 15 meter langt. I boken forklarer Hernæs at de to funnene på Karmøy var forfulgt av maks uflaks da det galdt å få oppmerksomhet.

Storhaugskippet kom i skyggen av Gokstadgraven (som ble oppdaget i 1880). Grønhaugfunnet kom bare to år før Oseberg, og da oppstyrtet derfra la seg, var det få som tenkte på en dårlig bevart båtgrav på Vestlandet, skriver han.

Alle som forsket på dette for hundre år siden befant seg i Oslo og Bergen. Dessverre farget det hva som ble vektlagt, sier Hernæs.

- Står på politisk vilje

I Vestfold, på funnstedene for skipsskatten på Oseberg og Gokstad, er områdene lagt ut til park. Det er reist minnesteiner og stedene er bevaringsmerket med informasjonsskilt og skiltet fra hovedveiene.

Er det mulig å gjøre noe tilsvarende på Karmøy, eller er adeligesene på Storhaug så store at det er for sent?

For sent er det aldri. Det er fullt mulig å restaurere Storhaug, vi vet jo nøyaktig hvor skipsskatten lå og hvor stor den var. Men det står på økonomi og politisk vilje hvorvidt man gjør noe eller ikke, mener Hernæs.

Han peker samtidig på det paradoksale med at Storhauggraven langsomt ble ødelagt over en årrekke, samtidig som at Riksmonumentet ble reist i Haugesund.

Monumentet som ble reist over seg selv, skriver han om Haraldsstøtta som

ble innviet i 1872. - Du må bare le av det. Om haugene på Karmøy bare hadde fått en tiendedel av summene som ble brukt på Haraldshaugen, ville vi hatt to flotte anlegg som i motsetning til Haraldshaugen beviselig er kongegraver, sier han.

Tett trafikkert rundkjøring

På Grønhaug er det nylig kommet et nytt informasjonsskilt på plass.

Skiltet ble reist som et samarbeid mellom Riksantikvaren, Rogaland fylkeskommune og Karmøy kommune. Området rundt skipsskatten skal også tilrettelegges bedre enn i dag. Det skal blant annet brukes beitepuss som fjerner gressstuer på marka omkring gravhaugen. Dette gjør det enklere å drive permanent skjøtsel. Noe vegetasjon skal også fjernes, forteller Marit Synnøve Vea som leder Avvaldsnesprosjektet.

Mens Grønhaug i dag ligger like ved en tett trafikkert rundkjøring, er Storhaug omkranset av et industriområde. Det er lite som minner om at dette er kongelige skipsskatter.

Osebergshaugen og Gokstadhaugen i Vestfold ble restaurert etter utgravningene. Hadde det samme skjedd med skipsskatten ved Karmundet, ville nok lokalbefolkningen hatt bedre forståelse av hvor viktige disse gravhaugene er, som monumenter over utviklingen av vikingskipene og en gyldende rikssamling, mener Vea.

Hun har flere ganger tatt til orde for at gravhaugene må tas bedre vare på. - Særlig ille er det ved skipsskatten Storhaug, sier hun.

Det eneste som står igjen av denne gravhaugen er en potetkjeller, og Vea mener at Storhaug bør gjenoppbygges.

KJENNER KARMØY: Arkeolog og forfatter Per Hernæs på Grønhaug sammen med Marit Synnøve Vea som leder Avvaldsnesprosjektet. Hernæs har jobbet mye på Karmøy i sin yrkeskarriere. Han har blant annet skrevet boka «Karmøys historie - som det stiger frem. Fra istid til 1050» som kom ut i 1997.

FOTO: CARSTEN KICKSTAD

HVA ER DETTE? Du trenger ikke skamme deg om du skulle passere skipsskatten på Storhaug uten å vite det. - Du skal være ganske skarp for i det hele tatt å identifisere gravhaugen, forteller arkeolog Per Hernæs.

FOTO: EINHAR THO

VIKINGKONGENES RIKE: Det siste tiåret har reiselivet markedsført Haugalandet som vikingkongenes hjemland. Det ser vi blant annet tydelig på Haugesund lufthavn, Karmøy.

FOTO: ARNSTEIN OLSEN

- For dette kan skje, må man gjennomføre en ettergraving. For en eventuell rekonstruksjon må fylkeskommunen og Riksantikvaren gi tillatelse. Dessuten trenger man penger både til utgraving og rekonstruksjon. Skipsskatten Grønhaug er mindre enn den var opprinnelig, men man kan fremdeles se at det er en gravhaug. Her kan man komme langt med bedre tilrettelegging og formidling.

Trenger penger

Hun får støtte av Karmøys stortingstingrepresentant Geir S. Tuskedal (KrP) som i en årrekke har kjempet for å få midler til ulike prosjekter på det historiske Avvaldsnes inn i statsbudsjettene. - Personlig er jeg fremdeles engasjert av Karmøy kommune

Du er for mye forlangt ut Karmøy skal bære de investeringene som trengs.

GEIR S. TUSKEDAL

Stortingstingrepresentant

for å koordinere og prøve å finne farbar vei for å utvikle Avvaldsnesområdet videre som Rogalands tusenårssted, forteller han.

KrP-politikeren er enig i at det ikke ser helt bra ut å ønske gjester velkommen til vikingkongenes rike, samtidig som sentrale funn fra vikingtiden er i den tilstanden de er.

Men han understreker samtidig at det ikke bare kan være opp til Karmøy å stå for en

eventuell restaurering av Grønhaug og Storhaug.

Her må vi etterlyse Arkeologisk Museum, Riksantikvar og fylkeskommune. Det er for mye forlangt at Karmøy skal bære de investeringene som trengs. Det gjelder merking, anlegg av stier og veier, virtuelle og reellvisuelt informasjon, selv om reiselivet og private aktører kan gjøre en god del.

Er du her ved kjernen av problemet, slik du ser det? At det er så mange aktører som på et eller annet vis må involveres - og også bli enige - slik at det i praksis er vanskelig å få noe gjort?

- Ja, kanskje vi burde ha utfordret fylkeskommunen rundt dette i forbindelse med Riksju-bilett 2022.

Vikingsløype på Haugalandet

Forslag til kulturminner og steder med vikinghistorie som kan inkluderes i en vikingsløype. Løypa strekker seg fra Haraldshaugen i nord til Skudeneshavn i sør. Distriktet har også andre kulturminner fra vikingtid som kan inkluderes etter hvert.

Haraldsstøtta. Norges nasjonalmonument. Reist i 1872 til tusenårsjubileet for slaget i Hafrsfjord på stedet man antok var Harald Hårfagres grav.

Krosshaug. Steinkors. Kan være reist av Håkon den gode på 900-tallet for å markere en tidlig kristen kongsorganisasjon på Vestlandet.

Fem Dårige Jomfruer. Stjerneforma steinsetting fra romertid. I hedensk tid knyttet til en Yggdrasil kultus og guden Thor. I kristen tid knyttet til sagnkrinsen om hellige Olav.

Skipsgraven Storhaug. Skandinavias eldste skipsgrav. Mulig gravsted for sjøkongen Hjørleiv den kvinnekjære.

Skipsgraven Grønhaug. Skandinavias nest eldste skipsgrav. Mulig gravsted for sjøkongen Halv.

Blodheia (Reheia). Norges største samling av gravhauger fra bronsealderen. Navnet Blodheia kommer av at det i 953 stod et slag her mellom Håkon den gode og sønnene til Eirik Blodøks.

Olavskjelda. Pilegrimsmaal med vannkilde knyttet til sagnkrinsen om Hellige Olav.

Kongesetet Avaldsnes. Norges eldste kongesete. Kongsgård for sjøkonger fra ca. 200 - 900. Kongsgård for Harald Hårfagre og hans etterkommer fra ca. 900 - 1400. Omtalt i fornsagaer, kongesagaer og kvad.

Åkrasanden. Like i nærheten lå tre båtgraver fra vikingtid. En grav kan knyttes til Harald Hårfagres mann Hårek i Grettir saga. En annen kan knyttes til en mulig Frøya prestinne.

Stavasletta. Gravanlegg fra folkevandringstid med to bautasteiner kalt *Skjoldmøyane*. Skal etter sagnet være gravsted for kong Augvalds skjoldmøyar som falt i *Slaget på Stavasletta*

Ferkingstad. Naustanlegg og båtstø med to over 30 m lange skipsnaust fra merovingertid/tidlig vikingtid. Knyttet til sagnet om kong Augvald og kong Ferking. Her er også gravfunn fra tidlig vikingtid.

Lahammar i Skudenes. To ca. 20 m lange båtnaust fra vikingtid som deler en felles vegg. Kan ha vært ladestedet der varer ble lastet og losset i vikingtid.

Vedlegg 4

Karmøy Kommune
Statsråd vinjesgate 25
4250 KOPERVIK
Norge

Vaglid AS
Skjoldastraumsvegen 272,
5570 AKSDAL, Norge

Foretaksregisteret:
913414594 MVA

Telefon: 91127003
E-post: post@vaglid.no
Web: http://vaglid.no

TILBUD

Tilbudsnr: 230
Tilbudsdato: 15.10.2021
Betaling: 10 dager
Vår ref: Kåre Inge Hettervik
Kundenr: 10158
Side: 1

Gyldig t.o.m: 15.01.2022

Deres ref: Rune Johnsen
Leveransested: Statsråd vinjesgt. 25

BESKRIVELSE	ANT.	ENHET	ENH.PRIS	RAB.	MVA	BELØP
UTOMHUSARBEIDER GRØNHAUG						
SLÅTT/SORTERT JORD/SÅING						
Slått med slagknuser /beitepusser på flater rundt	1	stk	23 650,00		25%	23 650,00
Grønhaug før utlegging av jord						
Levering og utlegging av sortert jord for gressbakke/	1 984	m2	93,00		25%	184 512,00
plenarealer. Tykkelse i snitt 10 cm. Legges ut og						
terrengformes slik at arealene kan klippes med						
mskianelt utstyr/plenetraktor senere						
Sprøytesåing av alle arealene inkl frø	1	stk	11 000,00		25%	11 000,00
skråningsblanding og gjødsling inkl rigg for såing						
(minstepris)						
RIGG OG DRIFT						
Rigg og drift ifølge beskrivelse	1	stk	4 000,00		25%	4 000,00
Tilbudet er gjeldende 3 måneder fra dato						
Alle mengder avregnes etter ferdigstilling.						
Fakturerings: Akonto 1/3 ved oppstart 1/3 under						
arbeidet og avregning etter ferdigstilling.						
Sum eks. MVA						223 162,00
25% MVA av 223 162,00						55 790,50
Beløp NOK						278 952,50

Med vennlig hilsen
Vaglid AS

Vedlegg 5. Illustrasjonsplan for tilrettelegging av Grønhaug med verneområde

